

RE-READING RODION MARKOVITS'S WORKS. RODION MARKOVITS: REB ÁNCSLI AND OTHER TALES ABOUT JEWS FROM THE OAȘ REGION

Erika Bence, Prof., PhD, Novi Sad University of Serbia and Susana Monica
TapodiProf., PhD, "Sapientia" University of Miercurea Ciuc

Abstract: Markovits Rodion (1884-1948) was born in a Hasid Jewish family in a village from Satu Mare County. His entire oeuvre has escaped the attention of Hungarian literary critics so far; they only registered the success story of the novel The Siberian Garnizon (1928) and the failure of the next adventure novel, describing the legend of The Golden Train (1929). Literary and socio-cultural trends, his former Jewish origin, and later, in the socialist era, his so-called class-neutrality did not favour the canonization of his oeuvre. Changes in its evaluation have been brought about in the last two decades by the republishing of his works, and, as a consequence, a valuable oeuvre — far beyond the genre and the thematic aspects — has become recognizable to us. A special place in the opus as a whole is deserved by the volume of short stories entitled Reb Áncsli és más avasi zsidókról szóló széphistóriák/Reb Ancili și alte povestioare despre evreimea Oașului [Reb Áncsli and other Tales about Jews from the Avas Region], in which, in an old style narrative, he reveals his childhood experiences. The volume was published and republished in 2006, in 2010 and in 2014. With the help of the latter bilingual volume, in which the original text is accompanied by the Romanian translation, this slice of the oeuvre can be interpreted in a dual cultural mirror. The bilingual volume entitled Anyám kertje/ În grădina mamei mele [My Mother's Garden], published in 2018, also describes the world of his childhood. This paper examines how these new editions can modify the interpretations of Rodion Markovits's literary opus.

Keywords: the Markovits legend, bestseller, Jewish culture, childhood, short story.

Transformările datorate legendei

Opera lui Rodion Markovits (1884–1948), mai exact capitolele ce privesc succesul *Garnizoanei din Siberia*, respectiv eșecul *Trenului de aur* au rămas în memoria publicului nu prin intermediul istoriei literare, ci în versiunea de legendă urbană¹. Istoria literaturii academice maghiare se referă la ea doar în mod indirect (Sötér, Szabolcsi 1966, 781): „autorul este amintit în capitolul despre Máté Zalka, și aceasta doar pentru că în *Garnizoana din Siberia* se face referire la drama *Ierusalim* a lui Zalka” (Hammerstein 2011). Memoriile lui Kellér Andor, *Tökász* [*Asul de băță*], duc mai departe legenda autorului devenit cunoscut

¹ „Rodion Markovits s-a născut pe 15 iunie 1884 la Gherța Mică și a decedat pe 27 august 1948 la Timișoara. A studiat Dreptul la Târgu-Mureș și Budapesta. În Primul Război Mondial a fost făcut prizonier de către ruși. A fost înrolat în Armata Roșie și a luptat în Războiul Civil Rus. Alături de scriitorul Jaroslav Hašek, a făcut parte din Brigada Internațională I care, la ordinul bolșevicilor, a însoțit trenul de aur [«primul tren de aur»: garnitură de tren din Războiul Civil Rus – nota E.B.] ce transporta aurul republicii [în realitate al Băncii Naționale Țariste – nota E.B.]. Cu toate că există o mare probabilitate ca cei doi scriitori să se fi întâlnit [opinia cea mai răspândită fiind că cei doi nu s-au întâlnit niciodată – nota E.B.] în timpul șederii lor în Krasnoiarsk, ei și-au scris independent unul față de celălalt romanele de război: Hašek *Švejk*-ul, iar Markovits *Garnizoana din Siberia* (1927). Un fapt interesant este că Markovits și-a ales pseudonimul (prenumele) scriitoricesc al personajului principal din romanul lui Dostoievski, *Crimă și pedeapsă*.” (Baliga 2014, 121; Bence 2018)

la nivel universal, mai apoi „uitat” după insuccesul celui de al doilea roman (Kellér 1978, 181–217). Poziția și rolul deținute în istoria literaturii maghiare au fost reevaluate datorită apariției *Lexiconului de Literatură Maghiară din România* (Dávid 1994), respectiv reeditării operelor sale și a noilor cercetări legate de acestea.

Cercetările mai cuprinzătoare (Hammerstein 2011, Szekernyés 2011, Dénes 2013, Baliga 2014) prezintă o imagine a evoluției operei lui Rodion Markovits, a fenomenelor și valorilor acesteia, mult mai nuanțată decât legenda. În succesul *Garnizoanei din Siberia* s-a cercetat contextualitatea acesteia în literatura universală², iar în insuccesul *Trenului de aur* s-au identificat modalitățile de afirmare mai intense ale aspectelor de sociologie a literaturii³.

Publicațiile lui János Szekernyés (2011) și ale Gabriellei Dénes (2013) despre Markovits, pe lângă faptul că anulează anumite elemente ale legendei (ex. ridicarea „miraculoasă” din necunoscut, risipirea averii și „pălirea” renumelui din cauza unor trăsături de caracter negative etc.), aduc în atenția publicului o operă bogată, complexă la nivelul speciei și analizează cu instrumente obiective aspectele sale sociologice (istoria originii și a familiei scriitorului, evenimentele care i-au marcat copilăria). Morala este că opera lui nu a început cu cele două romane care au dus la crearea legendei (înălțarea și căderea scriitorului) și nici nu s-a încheiat cu ele⁴: după recepția nefavorabilă a *Trenului de aur* a creat în continuare cu vehemență, i-au apărut și alte opere, autorul îndreptându-se către alte specii și teme. Dintre acestea, *Reb Ancili și alte povestioare despre evreimea Oașului* – cu un titlu demonstrativ atât din punctul de vedere al genului, cât și al temei – a văzut lumina tiparului în 1939⁵.

Opera omnia⁶

² La sfârșitul anilor 1920 se creează acea detașare necesară și acele retrospectivități îngăduitoare și imparțiale în care există mai puține porniri naționaliste, când transformările sociale și politice au oferit posibilitatea de a înțelege și a explica mai în profunzime unele evenimente sau cotituri mai radicale ale Primului Război Mondial. În același timp, trecându-se peste evocarea, istorisirea și reprezentarea experiențelor personale, s-au evidențiat mai intens identificarea, consemnarea și conștientizarea tragediei „colective”, universale a „omenirii”. (Szekernyés 2011, 52)

„Au trebuit să treacă zece ani ca atenția acordată experiențelor Primului Război Mondial să se facă și dintr-o altă perspectivă. Cumpăna dintre anii douăzeci și treizeci poate fi considerată epoca de aur a literaturii de război în întreaga Europă: romanul lui Remarque, *Nimic nou pe Frontul de Vest*, a apărut în 1929, al lui Céline, *Călătorie la capătul nopții*, în 1932. Romanul lui Markovits a fost publicat în 1928, iar prin asta el a devenit primul autor de roman de prizonierat – pentru că romanul *Marele nomenclurist*, și el uitat, al lui Artúr Munk a fost publicat abia după doi ani, iar *Mănăstirea neagră* a lui Aladár Kuncz în 1931. Astfel, Markovits prezenta aici, acasă, o temă care afecta milioane: aproape în fiecare familie exista un prizonier de război” (Hammerstein 2011).

³ „Publicul iubitor de lectură avea așteptări mari de la romanul *Trenul de aur* – pe bună dreptate, după succesul zgomotos al înaintașului său. Critica literară, în ciuda întorsăturii survenite în receptarea operei, nu a reușit să dovedească în mod corespunzător că opera ar fi mai puțin valoroasă ca *Garnizoana din Siberia*. Probabil, este vorba despre faptul că relațiile de sociologia literaturii s-au prevalat mult mai în forță. Dintre cei care au apreciat romanul trebuie amintiți Gábor Fehér și Andor Németh. Ambii văd explicația succesului internațional instant al primului roman Markovits – la vremea aceea fără pereche în Ungaria – în actualitatea și interesul de ordin public al temei, respectiv în valoarea lui estetică.” (Baliga 2014, 121)

⁴ Volumul de nuvele intitulat *Ismét találkozom Balthazárral [M-am întâlnit, din nou, cu Baltazar]* vede lumina tiparului în 1925, romanul *Fărșang șchiop* în 1933, iar *Reb Ancili și alte povestioare despre evreimea Oașului* în 1939. Publicistica lui i se răspândise deja în ziarele și revistele din Budapesta încă înainte de Primul Război Mondial, dar nu a renunțat la activitatea lui de reporter până la moartea sa.

⁵ Conform *Lexiconului de Literatură Maghiară din România* (Dávid 1994) a apărut în 1941 la Cluj. Alte date vorbesc despre o ediție timișoreană din 1939.

⁶ Într-un studiu care anterior s-a ocupat de contextualizarea în cadrul istoriei literare a *Garnizoanei din Siberia* și a *Trenului de aur* (Bence 2018), s-a făcut și o scurtă referire la locul special pe care îl ocupă *Reb Ancili* în

În prefața la ediția bilingvă a volumului *Reb Ancili și alte povestioare despre evreimea Oașului* din 2014, Erzsébet Schiller evidențiază importanța biografiei în cazul operei lui Markovits (Schiller 2014, 6-10). Cele două romane despre captivitatea din Siberia, alături de *Câșlegi într-un picior/ Fărșang șchiop* (1933), care are ca temă viața familiilor din Țara Oașului în timpul războiului, și de nuvelistica sa evoluează de-a lungul unor puncte de referință, a unor amprente autoreflexive. Modul lor de formare diferă de povestioarele publicate în 1939 doar în faptul că se caracterizează prin mult mai puține trimiteri, prin distincția față de povestirea clasică, respectiv prin narațiunea impersonală, pe când *Reb Ancili* se caracterizează nu numai printr-o tonalitate extrem de lirică – nu numai prin folosirea persoanei I singular, ci și prin solidarizarea cu personajele din narațiune.

Conform lui Erzsébet Schiller, nu se pot identifica cu exactitate acele motive care l-au determinat pe Rodion Markovits la istorisirea confesivă a identității sale evreiești și a copilăriei sale tocmai în vremurile pline de primejdie de dinaintea celui de-al Doilea Război Mondial, mai ales că nu mai tematizase aceste aspecte – chiar dacă în romanele sale despre război se fac referiri la acest lucru –, ci „mai degrabă tăcuse despre ele”. „Mai târziu, până la moartea sa survenită în 1948, nu mai sunt amintite – nici măcar cartea”, în care este vorba despre trecere, despre „dispariția tragică” a unei identități și a unui mod de viață: „Astfel, ne este greu să decidem până și dacă condeiul autorului a fost călăuzit de presentimentul tragediei. Pentru că în această carte, chiar dacă nu are ca temă pieirea, vorbește totuși despre trecere”. Una dintre constatările importante ale prefetei este că contemporanii nu au realizat importanța cărții⁷ (Schiller 2014, 8).

În urma cercetărilor legate de biografia lui Markovits, János Szekernyés – contrazicând parțial prefetele la noile ediții – consideră semnificațiile originii evreiești a lui Markovits a treia cea mai importantă sursă de inspirație și strat tematic al operei sale: „De fapt, Markovits Rodion a avut trei experiențe profunde care au definit în mod fundamental calea sa scriitoricească, opera sa beletristică și publicistică: pe de o parte, satul său natal, Gherța Mică din comitatul Ugocsa, regiunea geografică și etnografică mai strânsă a Oașului, locuită de numeroase etnii și, pe de altă parte, captivitatea din Siberia, dinamică, hărțuită ce abunda în cotituri incalculabile, încercări repetate, greutăți, situații extreme ce contrapuntează prima lume liniștită, așezată, și care respecta tradițiile, o lume morală, închisă. Cel de al treilea strat experiențial a fost reprezentat de un real atașament față de tradițiile evreiești specifice, de ritualurile comunității religioase. Majoritatea povestirilor, articolelor, evocărilor și romanelor sale s-au inspirat din acest al treilea start ce s-a dovedit a fi inepuizabil” (Szekernyés 2011, 52).

Gabriella Dénes, în studiul ei, *Markovits Rodion írói arcai [Fețele de scriitor ale lui Rodion Markovits]* identifică și ea „istoriile evreiești” cu una dintre cele mai semnificative straturi narative ale operei scriitorului: „Personajele principale ale satului conturat în *Reb Ancili* sunt locuitorii evrei, care trăiesc nu numai în minoritate lingvistică, ci și religioasă. Nu se știe în mod clar cui îi dedică Markovits scrierile volumului, dar – prin amestecul «jargonului» idiș cu vocea narativă maghiară – devenim cu toții membri ai acelei comunități dezrădăcinate (fără cimitir) despre care ne vorbesc textele, care pentru vreme îndelungată nici măcar nu are bărbați adulți îndeajuns” (Dénes 2013, 18).

Judit Hammerstein cercetează istoriile din *Reb Ancili* în relație cu narativa *Garnizoanei din Siberia*, respectiv cu istoriile haside ale lui Martin Buber (1878–1965). Nu

mutațiile ce privesc opera omnia a lui Markovits, dar acolo problema a fost analizată din perspectiva celor două romane și nu s-a făcut o analiză a volumului de povestiri.

⁷ În studiul lui, János Szekernyés (2011) îl amintește în legătură cu atacurile împotriva romanului *Garnizoana din Siberia*, de exemplu, atacurile pe bază ideologică ale lui Dezső Szabó. Nu este greu să ne închipuim că au funcționat diferite variante de rezistență pasivă, autocenzura sau alte motive care au dus la neglijarea povestirilor *Reb Ancili* publicate pe vremea promulgării celei de-a doua legi evreiești.

doar romanul amintit poate fi interpretat deci în seria operelor literaturii europene sincronice (romanele lui Hašek, Remarque, respectiv Hemingway), ci și nuvelele din Oaș pot fi contextualizate în mod asemănător: „În 1939 Markovits publică la Timișoara opera de inspirație autobiografică, *Reb Ancili și alte povestioare despre evreimea Oașului*. Volumul de nuvele dedicat memoriei părinților, prezintă viața de zi cu zi a acelor evrei din Gherța Mică care erau nemaipomenit de săraci, umili, care se ocupau cu comerțul ambulant, de comercializarea hainelor folosite și care trăiau pătrunși de un «sfânt fior», și printre care a crescut și el. Cititorul are impresia că în aceste nuvele emoționante, ce amintesc de istoriile haside ale lui Buber, Markovits și-a regăsit vocea aceea foarte directă, lipsită de podoabe caracteristică *Garnizoanei din Siberia*. În ciuda acestui fapt, această carte este citită, asemenea romanului *Cășlegi într-un picior*, doar de aceia pe care Markovits însuși i-a convins să se aboneze” (Hammerstein 2011, 9). Din citatul anterior se poate concluziona că istoriile lui Rodion Markovits despre evreii din Oaș sunt relaționate de universul narativ al lui Buber prin motivul așteptării miracolului și prin rolul de formare a universului, a misticismului (Scholem 1996, Halasi 2014).

Conform opiniei lui György C. Kálmán (Kálmán C. 2006) – neargumentate, formulate tot din perspectiva romanelor de prizonierat – privind reeditarea povestioarelor *Reb Ancili*, acest strat al operei lui Rodion Markovits nu poate fi considerat o performanță remarcabilă din punctul de vedere naratorial, dar, în același timp, trebuie consemnată importanța de antropologie culturală a universului textual, prin care ajunge la aceleași concluzii cu conținuturile prefetei mai sus citate a Elisabetei Schiller (2014): volumul de nuvele este o recreare, o evocare a unei forme de existență și a unei lumi dispărute pentru totdeauna.

Acele probleme puse de recenzii citate în 2006, care se referă la accesibilitatea operei și se întrebă „că în afară de scrierile din *Reb Ancili* ce mai susține cele spuse despre viața lui Markovits”⁸, fuseseră – poate – mai puțin relevante, în schimb, azi, datorită cercetărilor și reeditărilor efectuate în deceniul de după acest an, și-au pierdut relevanța. Datorită acestor cercetări azi știm cu exactitate unde se trage linia dintre ficțiune și document, care sunt elementele de legendă și care sunt momentele de referință în istoriile lui. „Istoriile frumoase”, care pot fi citite și ca o serie de nuvele înrudite sau ca foileton – reflecție de gen în titlul volumului lui Rodion Markovits –, se referă în primul rând la varianta arhaică a narativei și nu, după cum presupune György Kálmán C. (Kálmán C. 2006), la conținuturi amoroase, despre care „nici nu e vorba” în paginile sale. O altă afirmație care poate fi combătută și nuanțată e că, chiar dacă tematica erotică nu reprezintă filonul principal al universului nuvelor, totuși, în mod indirect, este un moment creator de sens, ba mai mult, constituitor de specie: căci istoria evreilor hasizi din Gherța Mică debutează cu o bruscă „hotărâre de iubire”: cu istoria căsătoriei bunicului naratorului (a iubirii și a doliului legate de ea), ce abundă în elemente lirice. Istoriile pot fi citite nu numai ca foiletoane, așa cum semnalează recenzia, ci și ca niște nuvele anecdotice, ca proze scurte.

În viața scriitorului

Rodion Markovits și-a scris nuvelele din *Reb Ancili* pentru un public cititor larg, așa cum dovedesc tonul adresativ al *Prologului*, „înturnarea” spre confesiv al acestuia, la fel ca bogatele note explicative realizate pentru cititorul care nu cunoaște datinile religiei iudaice sau idișul. Acestea – în conformitate cu expectanțele cititorului secolului 21 – au fost îmbogățite de către ediția din 2006 (Markovits 2006, 8), preluată integral și de ediția din 2014. Calitățile estetice și efectul de înlănțuire ale nuvelor nu derivă în primul rând din curiozitățile lingvistice și de conținut, deci cartea nu trezește interesul și „aprobarea” cititorului pentru că prezintă o lume necunoscută, a comunității evreiești haside din Țara

⁸Se referă la postfața scrisă de Péter Sas la ediția din 2006. (Markovits 2006, 137)

Oaşului, ci pentru că, prin cunoaşterea şi exprimarea acestei „lumi aparte”, este capabilă de a ne transmite – în primul rând, mai ales prin reprezentarea sugestivă a imaginilor, forme ale trecerii/ pieirii şi ale existenţei într-un mediu străin – conţinuturi universale.

Nu trebuie să ştim multe, ba chiar nimic, în mod deosebit despre hasidism (nu naratorul este cel care concretizează că este vorba despre o comunitate evreiască hasidă, notele ni le explică acest lucru) pentru ca semnificaţiile textelor să devină cuprinzătoare, mesajul adresativ şi interpretabil. În cazul în care ne-am simţi totuşi îmboldiţi a ne documenta după încheierea lecturii despre istoria hasidismului şi a semnificaţiilor acestora – acesta se datorează nu comprehensibilităţii / incomprehensibilităţii textelor, ci efectelor sale secundare⁹.

Confesiunea, straneitatea, caracterul său deosebit – acesta este triumphiul conceptual care pune în funcţiune demersurile poetice ale volumului *Reb Ancili*. Confesiunea derivă din atitudinea lirică, autoreflexivă a naratorului, straneitatea din izolarea culturală şi topografică a modului de viaţă al comunităţii ilustrate, iar caracterul său deosebit vine din tradiţiile religioase ale acesteia. Şi romanul său *Câşlegi într-un picior* – primit cu indiferenţă de critică – care prezintă încercările prin care a trecut satul în cursul Primului Război Mondial, viaţa celor rămaşi în casele lor într-o ţară participantă la război, este situată în locul său natal, în spaţiul copilăriei sale, în comunitatea evreiască rurală, dar acesta nu are momente reflectate în mod hotărât. În schimb, în prologul volumului *Reb Ancili* autorul accentuează caracterul evocator, confesiv al stilului, îşi asumă atitudinea lirică a identificării cu conţinuturile, gestul de a oferi un omagiu părinţilor, familiei, comunităţii evreieşti din Gherţa Mică.

Prologul şi notele de încheiere ale volumului, *Evrei de odinioară*, cuprind în ramă „romanul de familie”, format dintr-o serie de nuvele: adică seria de 16 nuvele care se leagă unele de altele tematic. Primul text, prologul, este spaţiul textual al autorefecţiei. Naratorul asociază istorisirea cu faptele sale (cu calitatea de martor), cu mărturia unei declaraţii asumate, pline de responsabilitate prin adresarea directă către publicul cititor; o compară cu „emoţia faţă de Tora”, despre care spune că este „mereu surprinzătoarea adorare a sfinţeniei”. Încă din primul paragraf al scrierii punctează că este vorba despre istorii evreieşti: „Evreii despre care va fi vorba în cartea aceasta trăiesc toate faptele vieţii lor în acest miracol al sfinţeniei, iar autorul acestor rânduri şi-a nutrit cartea din mugurii amintirilor copilăriei” (Markovits 2014, 13). Scrierea este în acelaşi timp „iniţiere”, iar examenul este dat în faţa comunităţii, pe care o aseamnă cu anxietatea dinaintea barmitvah-ului: „Barmitvah-ul nu e doar un simplu examen, în primul rând, el este o iniţiere. În afară de asta, pe lângă cei prezenţi şi cei ce o să vină, el este strâns legat de cei trecuţi în lumea dreptilor. Iată de ce mă copleşesc emoţiile... În primul rând, sunt poveşti despre evreii din Oaş, așa cum a fost şi familia noastră.” (Markovits 2014, 15).

Pe lângă identificarea totală a lui Markovits cu subiectul şi cu personajele naraţiunilor („Eu aparţin acestei lumi, de acolo am pornit şi prin aceste rânduri, tot acolo mă întorc” – Markovits 2014, 16), un alt moment semnificativ al confesiunii sale este – chiar doar şi prin aluzii – să distingă întreprinderea sa scriitoricească şi rolul său actual de operele sale anterioare (se poate presupune că de istoria *Garnizoanei din Siberia*) şi de posibilităţile hermeneutice ale acesteia. Sub formă de aluzie face o referire până şi la succesul romanului său de prizonierat şi la eşecul continuării acestuia: „Apoi am dat examen şi în scris, în prezenţa unei numeroase şi competente adunări. Am dat examenul fără emoţii, cu un aer de superioritate. Era în mine şi un pic de fanfaronadă, deh, cine sunt eu, iar creaţia mea literară

⁹ Autorii acestor rânduri, pe lângă diferitele portaluri de promovare a culturii şi civilizaţiei evreieşti (*zsidó.hu.*, *Sófár* etc.) au făcut cunoştinţă cu trăsăturile acestei culturi şi religii şi prin intermediul istoriilor haside ale lui Martin Buber, prin studiul lui Gershom Scholem despre Buber, respectiv prin colecţiile de studii despre cultura evreiască (Halasi 2013, Scholem 1996, Bányai et al. 2013).

am pus-o în fața examinatorilor, cu mândrie.” (Markovits 2014, 15). În schimb, *Evreii de odinioară* – conform naratorului (Markovits 2014, 187) – are un caracter enumerativ, de „album al celor de odinioară”. Îi prezintă pe cei mai importanți actanți din trecutul comunității evreiești ortodoxe din Ugocsa, Sătmar, Maramureș și Sălaj, („nu mă gândesc la evreii din vremurile îndepărtate, numai la cei care au trăit la începutul secolului prezent”), scăpărând câte o imagine a lor, printre care cea a președintelui Comunității religioase din Turț, pe József Markovits, care citește Tora, cea a tatălui său, în timp ce „este prezent” și el în spațiul povestirii, în ograda din copilăria sa.

Contemporanii lui Markovits au scris despre *Garnizoana din Siberia*, la fel ca criticii de azi, că perspectiva lui narativă are caracter „epopeic”; universul volumului *Reb Ancili*, în schimb, are o tonalitate baladescă. Atmosfera ei, care este în același timp istorică și epico-lirică, o creează prin transformarea unor elemente de construcție ale vechilor specii – de exemplu, „căutarea patriei” și crearea căminului, peregrinarea, lupta, recrearea, căderea și pieirea – în unele noi (de exemplu, foiletonul, nuvela, istorioara). În sens abstract, *Reb Ancili* este într-adevăr reprezentarea epopeică a unei comunități etnice, deoarece conține istoria nașterii căminului, patriei, respectiv a comunității (societate/ „națiune”), lupta pentru toate acestea și – în universul lor restrâns – acțiunile eroilor ce întruchipează calitățile de „heros”. În Țara Oașului, în țara „găsită”, prin intermediul căsătoriei dintre bunicul și bunica naratorului „se creează” posibilitatea întemeierii comunității (în acest caz, a comunității religioase haside). Într-o continuitate de ambiții, lupte și evenimente amarnice (dar și hazlii) din sânul acestei familii și a activităților lor în cursul mai multor decenii se dezvoltă imaginea unei „patrii” funcționale, pline de speranță, pentru ca în istoria *Întâlnire la miezul nopții* să ni se închege o imagine năluca a unei identități evreiești ebraice apatride, mai apoi izgonite prin persoana scriitorului rus de la începutul secolului XX, emigrat în America, Osip Dimov (1878–1959). Atunci când eul povestitor se întâlnește cu el la Berlin și își dă șocat seama că scriitorul cunoscut, care câștiga destul de bine, nu e dispus să plătească nici măcar taxa de poartă de câțiva pfenigi, în același timp plătește o sticlă de șampanie de 17 mărci, Dimov dă glas unui presentiment de rău augur: „Nu înțelegi, băiatul meu, că nu o marcă economisesc, bancnotele de zece sau o sută de mărci. Tremur pentru un pfenig, sunt îngrijorat de pâinea de toate zilele... Tremur că iar trebuie să fug... Nu mi-e milă de palat, nu mă tem de perdeaua de mătase, tremur noaptea, dacă nu trebuie oare să-mi iau iarăși bastonul de pelerinaj... Grija amărâtului de evreu rătăcitor, «pinteleid»¹⁰, îmi strânge inima. Numai pfenigul și nu marca de o sută...” (Markovits 2014, 183, 185). În timpul actual al povestirii profetia este deja realitate: „Din depărtarea timpului, de la mii de kilometri depărtare, își cer iertarea ție, marelui poet. Tu, prezicător magic, tu, frate drag... Îți cer iertare, umil, pentru că nu am îndrăznit atunci să înțeleg la ce te gândești...” (Markovits 2014, 185).

În acest sens, notele de încheiere ale volumului *Reb Ancili*, *Evreii de odinioară*, este și epilogul „marii istorii”, „un discurs funerar” rostit la dispariția unei comunități, a unui mod de viață, cu a căror conținut (așa cum și cu declarațiile confesive din prolog) eul povestitor al lui Rodion Markovits se identifică în totalitate. Acest final al narațiunii de bază răspunde la problemele puse în mod repetat de critici, ce l-a îndemnat pe scriitor ca în 1939, după o cale total diferită de mai multe decenii să se întoarcă la lumea copilăriei lui și să povestească istorisiri evreiești haside în zorii unor vremuri primejdioase.

Povestioarele în limba română

Ediția bilingvă a cărții din 2014 a apărut cu sprijinul Consiliului Județean Satu Mare care a inițiat o serie de evenimente comemorative Rodion Markovits. Traducătorul, Felician Pop, în *Prefața* volumului își formulează propria viziune asupra realității prezentate de

¹⁰ „evreu cu boccea” (explicația originală a lui R. M.)

scriitor. „Lumea umilă a evreilor care colindă satele Oaşului cu coşul în spinare, nu este una a disperării şi resemnării, din contră, avem aici o comunitate veselă, optimistă, în ciuda tuturor greutăţilor, cu oameni iscoditori, care-şi păstrează cu îndârjire legea şi tradiţiile.” (Pop 2014, 7)

Lirismul evocării copilăriei trecute şi a oamenilor din satul natal se reflectă şi în prezentarea peisajului din prologul auctorial al cărţii. Depărtarea în timpul obiectiv se sugerează prin această depărtare în spaţiu, o distanţă care, totuşi, poate fi învinsă printr-o călătorie, o călătorie imaginară în trecut, o readucere în prezent a timpului subiectiv cu ajutorul amintirii, o apropiere de rădăcinile eului şi ale comunităţii. „Acolo departe este Oaşul, mai exact în fărâma aceea de lume, numită Ţara Oaşului, aflată pe cursul superior al Turului, în partea de nord a ţării. Acolo se văluresc dealurile sale, acolo îi aleargă pâraiele, acolo vuiesc pădurile de stejar şi de fag, acolo stau ascunse căscioarele cu acoperiş de paie, între lanurile înalte de porumb. Acolo trăiesc aceşti evrei despre care voi povesti aici.” (Markovits 2014, 15)

O parte a rudeniilor scriitorului s-a asimilat şi a ocupat posturi importante. „Tatăl Şilem al verişorului Aladár, unchiul care putea cita pagini întregi din Kant, a fost invitat de contesa Teleki pentru o conversaţie în limba franceză (...) băiatul dragului meu verişor Aladár a ajuns medic în Paris. Acolo în spital s-a îndrăgostit de o novice încă neunsă. Această candidată la călugărie, care acum este soţia lui Andor, a fost nepoata preşedintelui francez.” (Markovits 2014, 177) Unchiul din partea mamei, Leopold Steiner, s-a convertit la catolicism, a primit rang nobiliar şi a ajuns „străjer al tronului papal”. În vremuri când a avea relaţii şi rudeni în rândul creştinilor era un merit, scriitorul îşi exprimă adeziunea faţă de cei care au rămas fideli tradiţiilor strămoşeşti. „Nu l-am renegat niciodată pe unchiul Leopold, străjerul tronului papal. Sunt chiar mândru de el. Dar totuşi, mai mândru sunt de reb Eizik – asta trebuie să afirm acum, la trecerea în revistă a rudeniilor mele.” (Markovits 2014, 177)

Concluzii

Notele explicative de subsol sunt mai puţine în traducerea în limba română, dar asta nu împiedică cititorii în înţelegerea textului. Traducerea lui Felician Pop este reuşită şi redă în mod fidel acele valenţe estetice care sunt specifice prozei scurte lui Rodion Markovits.

Imaginea evreilor capătă aici alte trăsături decât cele pline de stereotipii negative studiate de Andrei Oişteanu, personajele, văzute prin prisma ironiei fine, pline de tandreţe a autorului, devin simpatice, întrupează esenţa umanităţii: dorinţa eternă de a se simţi acasă, de a fi fericiţi. A scrie pentru cititorii maghiari din 1939 despre o comunitate de evrei care trăiesc în rândul românilor – asta înseamnă firescul demnităţii, o doză mare de libertate spirituală care este mereu actuală.

În ceea ce priveşte recepţia operei lui Rodion Markovits, se poate observa la începutul mileniului al treilea o atenţie mărită din partea cititorilor şi un interes sporit al criticii. Având în vedere teoria lui Itamar Even Zohar, această operă tinde să se îndrepte de la periferia canonului spre centrul acestuia. Totodată spaţiul natal al scriitorului, prin universul conturat de acest autor de expresie maghiară este parte integrantă nu numai a culturii maghiare, ci şi a celei române, iar cititorii, în sfârşit, au acces la opera acestuia.

Bibliografie:

Baliga Violetta Lilla. 2014. *Egy szibériai tartalékos zászlós mindennapjai*. Markovits Rodion: Aranyvonat [Zilele unui stegar în rezervă din Siberia]. *Pro Minoritate* 121–123. www.prominoritate.hu/folyoiratok/2014/ProMino-1402-beliv-09-baliga.pdf (19.11.2018)

Bányai Viktória – Fedinec Csilla – Komoróczy Ráchel Szonja red. 2013. *Zsidók Kárpátalján. Történelem és örökség a dualizmus korától napjainkig* [Evrei în Transcarpatia. Istorie și moștenire de la dualism până azi]. Budapest: Aposztróf

Bence Erika 2018. *Magyar bestsellerek, irodalmi (világ)sikerek a két világháború között* [Bestselleruri și succese literare maghiare de talie internațională în perioada interbelică]. *Hungarológiai Közlemények 2018/2. Bölcsészettudományi Kar Újvidék, Papers of Hungarian Studies. Faculty of Philosophy, Novi Sad. 2018/2. 34-55*

Dávid Gyula red. 1994. *Romániai magyar irodalmi lexikon III. Kh–M*. [Lexiconul de Literatură Maghiară din România III. Kh–M] Bukarest: Kriterion. 1994. 481-483.

Dénes Gabriella. 2013. Markovits Rodion írói arcai [Fețele de scriitor ale lui Rodion Markovits]. *Látó* 24 (11): <http://www.lato.ro/article.php/Markovits-Rodion-írói-arcai/2741/> (19. 11.2018)

Even Zohar, Itamar. 1979. *The Polysystem Theory*. [https://www.tau.ac.il/~itamarez/works/papers/papers/EvenZohar_1979--Polysystem%20Theory%20\[Poetics%20Today%20I\].pdf](https://www.tau.ac.il/~itamarez/works/papers/papers/EvenZohar_1979--Polysystem%20Theory%20[Poetics%20Today%20I].pdf) (30.11.2018)

Halasi Zoltán. 2014. Isten megélhetése – Martin Buber: Haszid történetek. [Mijloacele de trai ale lui Dumnezeu – Martin Buber. Istoriei haside] http://www.atlantiszkiado.hu/pdf/mancs_06_09_14.pdf (30.11.2018)

Hammerstein Judit. 2011. Egy elfelejtett magyar világirodalmi bestseller (Markovits Rodion: Szibériai garnizon) [Un bestseller ungurească uitat (Markovits Rodion: Garnizoana din Siberia)]. *Látó* 22 (6): <http://www.lato.ro/article.php/Egy-elfelejtett-magyar-vilagi-irodalmi-bestseller-Markovits-Rodion-Sziberiai-garnizon/2092/> (19.11.2018)

Kálmán C. György. 2006. Édesbús avasi történetek [Istorie dulci-amare din Oaș]. *Élet és Irodalom*. 50: 34. [Sófár. A zsidó portál]. <http://regi.sofar.hu/hu/node/63991> (30.10.2018)

Keller Andor. 1978. Tökász [Asul de băta]. In *Író a toronyban. Palásthy titka. Tökász. Zöld gyepek, zöld asztal. A főispán*. 181–217. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó.

Macsut, Adriana. f.a., Despre Markovits Rodion și Garnizoana din Siberia (Szibériai garnizon), <http://corbiialbi.ro/index.php/calimara/1434-adriana-macsut-despre-markovits-rodion-537-i-garnizoana-din-siberia-sziberiai-garnizon/>

Markovits Rodion. [1928] 1986. *Szibériai garnizon. Kollektív riportregény*. [Garnizoana din Siberia. Un roman-reportaj colectiv] Boldizsár Iván: *Híres könyv – elfelejtett szerző*. 5–6. Dr. Végh Oszkár: *Utószó*. 454–458. Budapest: Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó Vállalat.

Markovits Rodion. 1929. *Aranyvonat* [Trenul de aur]. Budapest: Genius kiadás.

Markovits Rodion. [1939] 2014. *Reb Áncsli és más avasi zsidókról szóló széphistóriák. Reb Ancili și alte povestioare despre evreimea Oașului*. Kolozsvár–Cluj-Napoca: Kriterion Könyvkiadó–Editura Kriterion.

Oișteanu, Andrei. 2012. *Imaginea evreilor în cultura română*. București: Humanitas.

Pop, Felician. *Prefeță*. la Markovits Rodion. 2014. *Reb Áncsli és más avasi zsidókról szóló széphistóriák. Reb Ancili și alte povestioare despre evreimea Oașului*. Kolozsvár–Cluj-Napoca: Kriterion Könyvkiadó–Editura Kriterion. 7–12.

Raj Tamás. „Várj madár, várj...”. A haszidizmusról [Așteaptă, așteaptă, pasăre... Despre hasidism]. *zsidó.hu. magyar zsidó honlap*. <http://www.zsidó.hu/vallas/haszid.htm>

Schiller Erzsébet: *Kisgércétől a világhírre és vissza*. [De la Ghertă Mică la renumea mondială - și înapoi] Prefață la la Markovits Rodion. 2014. *Reb Áncsli és más avasi zsidókról szóló széphistóriák. Reb Ancili și alte povestioare despre evreimea Oașului*. Kolozsvár–Cluj-Napoca: Kriterion Könyvkiadó–Editura Kriterion. 6–11.

Scholem, Gershom. [1963] 1996. Martin Buber haszidizmus-értelmezése [Interpretarea hasidică a lui Martin Buber]. Ford. Rácz Péter. *Holmi*, 9. 1351–1364.

http://epa.oszk.hu/01000/01050/00149/pdf/EPA01050_holmi_1996-09_1351-1364.pdf
(30.10. 2018)

Sötér István–Szabolcski Miklós red. 1966. *A magyar irodalom története. IV. Köt* [Istoria literaturii maghiare IV]. Budapest: Akadémiai Kiadó, 781.

Szekernyés János. 2011. Egy világsiker eredői, összetevői és utórezgése. Markovits Rodion és kollektív riportregénye a szibériai hadifogságról[Originea, elementele și acordurile finale ale unui bestseller. Markovits Rodion și romanul lui reportaj colectiv despre captivitatea în Siberia]. *Múlt és Jövő* 26 (3): 51–73.
www.multesjovo.hu/hu/aitdownloadablefiles/download/aitfile/aitfile_id/1437/(5.11.2018)